

SİPER

Necdet ÖZ

Sahra tahkimatının en temel unsuru olan siperi düşman ateşinin etkisini engelleyen, içinde yer alan askeri düşmanın gözetiminden koruyan ve olası bir taarruzun gücünü yükselten bir müdafa unsuru olarak tanımlamak mümkündür. Açık bir arazide düşman ateşine karşı bir kalkan oluşturabilmek için 30 santim yüksekliğinde bir kütük veya dal yığını; bunun yetersiz gelmesi durumunda ise toprakla güçlendirilmiş hâli en basit engel olarak kullanılmıştır.

Bununla birlikte en temel siper inşası kazılan toprağın bir tarafa atılmasıyla belli bir yükseklik ve kalınlıkta bulunan mümkün merete düzenli yığılmış bir takım toprak ile meydana getirilmiştir. Bu basit siper, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce askerî literatürde siper kavramından ziyade “*metris*” veya “*türab*” kavramlarıyla ifade edilmiştir. Söz konusu metris yer seviyesinin yaklaşık yarısı altında yarısı üstünde ortalama olarak göğüs hizasına denk gelecek bir engel meydana getirirdi. Göğüs hizasına denk gelecek engel Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki tahkimat anlayışında diz siperi olarak tanımlanmıştır.

Bununla birlikte belli bir yükseklik sağlanarak inşa edilen bu ilkel siperler, 19. yüzyılın sonuna doğru topçu ve piyadenin artan ateş gücüne karşı yetersiz kalmıştı. Buna yönelik çözüm 1877-78

Osmanlı-Rus Savaşı'nda bulunmuştu. Bu savaşta inşa edilen siperler yarısı zeminde yarısı zeminin üzerinde bir toprak engel oluşturmaktan ziyade tamamen zemine gömülüydü ve sadece askerin başını koruyacak kadar bir toprak engele sahipti. Böylece Birinci Dünya Savaşı'nın standart siper şekli ortaya çıkmıştı.

Siperin kendisi esasında bir hendekten ibarettir. Dönemin askerî dilinde hem avcı hendeği hem de avcı siper ismi kullanılmakla birlikte genellikle avcı siperi kavramı tercih edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın standart bir avcı siperinin yüksekliği 1.40 metre; taban genişliği ise 0.60 metreydi. Siper içinde askerin silahını serbest bir şekilde kullanabilmesi göz önünde bulundurularak ateş hattında en az 0.60 metrelik bir yer inşa edilirdi. Siper inşasında hendeğin iç tarafı mümkün olduğu kadar dik olarak inşa edilirdi. Askerlerin nişan esnasında dirseklerini dayamaları ve üzerine cephe koyarak hazır bulundurmaları için ateş hattında 0.30 metre genişlik ve yükseklikte bir kademe (dirsek kademesi) düzenlenirdi. Mestur bir irtibat yoluna sahip olmak istenirse bir avcı hendeğinin gerisinde bir derinlik meydana getirilir ve böylece takviye edilmiş avcı hendeği elde edilmiş olurdu. Bu halde hendek içinde avcılar için 0.30 metre yüksekliğinde bir kademe bırakılırdı. Çanakkale Muharebelerinde bu kademe için huruç veya ayak kademesi denilmiştir. Bununla birlikte savaşın şiddeti ve toprağın cinsi gibi unsurlar göz önünde bulundurularak farklı ge-

nişlik ve yükseklikte olan siperler de inşa edilebilirdi.

Sahra tahkimatındaki temel amaç ateş gücünün tesirini artırmak ve düşman ateş gücüne karşı da gizlenme ve korunmayı sağlamaktır. Bunları gerçekleştirmek üzere iki temel hususun siper inşasında ön plana çıktığı söylenebilir. İlk husus siper hattının düşman ateşine karşı hedef haline gelmemesi üzerinedir. Düşman topçu ateşine karşı düşmanın ileri arazisinden ayırt edilemeyecek derecede olan tahkimatın en iyi gizlenmeyi ve korunmayı sağlayacağı düşünülürdü. Buna göre tahkimat araziye uydurulmalı, siper vesaire kazı çalışmaları mümkün olduğu kadar alçak yapılmalı ve eğimler dik değil doğal ve tatlı bir meyilde meydana getirilmeliydi. Uzun düzgün hatlar, keskin kenarlar ve sivri köşelerden sakınılmalıydı. Özetle meydana getirilen tahkimat etraftaki arazi ile uyumlu olmalıydı. İkinci önemli husus ise siperlerin taarruz ruhunun gücünü kırıp birlikleri siperle hapsetmemesidir. Dönemin siper savaşı öğretisinde müdafaanın taarruz harekâtını içinde barındırması, komutanların askeri idaresinde tahkimatın etkisi altında kalmamaları ve siper inşasının ateş gücünü engellememesi anlayışı hakimdi. Bununla birlikte ateş gücünden yüksek seviyede faydalanabilmek için müdafaaya faydası olmayan ve ateş hattını sınırlayan tüm engellerin kaldırılması da taarruz gücünün korunması ile ilgiliydi.

Bir siper hattının temel unsurlarından birisi ara siperlerdir.

Siper hatlarının inşasında uzun ve doğru bir hat inşasından kaçınılması temel bir yaklaşımdı. Bununla birlikte yan ateşlere, topçu mermilerine ve bozuk zeminde tesir eden mermilere karşı bir siper hattının arka yüzüne ara siper inşa edilirdi. Hendeğin üst kısmı 2 metre kalınlıkta, tehlikeli yerlerde münferit isabetlere karşı toprağın cinsine göre 3 veya 4 metre olmalıydı. Derinlik olarak siperin arka yüzünden bir metreye kadar dışarı taşabilirdi. Ara siperler arasındaki mesafe ise tehlikeli yerlerde 4 metre ve 5 metreye kadar azaltılabilirdi.

Birinci Dünya Savaşı'nda siper savaşının en önemli unsurlarından birisi sığınak olmuştur. Dönemin askerî literatüründe çoğunlukla mahal-i mahfuz olarak adlandırılmakla birlikte zeminlik kavramının da kullanıma rastlanmaktadır. Her bir mevziide düşmanın çoğunlukla ağır topçu ve obüslerin tam isabetli atışına karşı sığınakların yapılması mecburi görülmüştür. Sığınak inşası dehliz gibi veya uygun derinlikte bir çukur açılarak inşa edilirdi. Sığınakların ileri hatta, geri hatta ve takarrüp yollarında dahi yapılması gerekirdi. Sığınakların çok olması ve mevzilerin her tarafına dağılması uygun görülmüştü. Özellikle karşı taarruz amacıyla ileri hatta gelen kuvvetlerin korunması için sığınağa ihtiyaç duyulurdu. İki ara siper arasında iki sığınak bulunursa bunlar arasında asgari üç metre toprak boşluk ile birbirinden ayrılmış olmalıydı. Sığınaklar birbirinde galerilerle bağlıydı. Oturan bir askerin yüksekliğinde yapılan sığınaklar bir oda gibi dü-

zenlenirler ve yıkılma tehlikesine karşı da iki çıkış inşası gerekliydi.

Sahra tahkimatının Birinci Dünya Savaşı'ndan önce geliştiği haliyle önemli parçalarından birisi avcı hattını gerisinde araziye göre değişmekle birlikte 50 metreden az olmayacak mesafede inşa edilen setr hendekleridir. Setr hendekleri düşmanın taarruzu halinde avcılarının zamanında ateş açmalarını sağlayacak derecede avcı hendeklerine yakın olmalıydı. Bu hendeklerin inşası ile avcı ve muvasala hendeklerine yönelik tam isabetlere karşı yeterli derecede derin mahfuz mahaller yoksa açıkta kalan askerlere sığınma sağlanabilirdi.

Mevziinin en tehlikeli aksamı gerisinde arazinin durumuna göre istinat olmak üzere bazı mevkiilerin tahkim edilmesi ile istinat noktaları oluşturulurdu. Arazi üzerinde orman parçası, köy, çiftlik, tek başına bina gibi kullanılan arazi örtüleri istinat noktası olarak tahkim edilirdi. İstinat noktasının avcı hattından mesafesi araziye ve muharebenin durumuna bağlıydı. Bu mesafenin belirlenmesinde ki en önemli nokta ateş hattının tam vaktinde takviyesinin gerçekleştirilebilmesiydi. Avcı hattı ile istinat noktası arasında daima bir irtibatın kurulması gerekliydi. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı'nda istinat noktaları derin bir avcı hendeği ile çevrili ve bir bölük alacak kadar büyük inşa edilmiştir.

Siper savaşının en önemli faaliyetlerinden birisi de düşmanın gözetlenmesidir. Tarassut mahal-

lerinin (gözetleme noktalarının) siperlerin yerini açık etmeyecek şekilde inşa edilmesi gerekirdi. Eğer mümkünse siper hattına inşa edilmesi gereken gözetleme noktaları bazı durumlarda siper hattının önüne veya arkasına da konumlandırılabilirdi. Gözetleme doğrudan doğruya ufki bir mazgal yarığından veya tavanında açılan delikten sürülen ayna (periskop) vasıtasıyla yapılırdı.

Siper savaşında düşman kuvvetlerini durdurmak için tüfek ile birlikte makineli tüfek kullanılırdı. Makineli tüfekleri ateşten korunmak oldukça güç olduğu için örtülü bir yer inşası tavsiye edilmezdi. Ateşin gerçekleşmesi için ileri doğru örtülü ve iyi maskelemiş birçok açık yerler oluşturulması daha faydalı görülmüştür. Makineli tüfekler bir siper gerisinde olmak üzere doğal zemine veya kazılarak oluşturulmuş bir yatak üzerine yerleştirilirdi. Oturulan yer nişan almaya uygun bir tarza düzenlenirdi. Bununla birlikte makineli tüfek muharebenin iyiye doğru gidişatından faydalanabilmek için ateş hattına alınıp sonra hemen sığınak gibi korunaklı bir yere götürülebilirdi. Yine düşman topçu ateşi, bombaları ve tahrip parçalarına karşı ileri mevziinin bir az gerisinde makineli tüfeklere mahsus sığınak inşası tavsiye edilirdi.

Avcı siperinin donatılarından birisi de mazgaldır. Siper savaşında mevzii düşmanın gözetlemesinden saklanamayacağı için gerek ateşin güvenle açılması ve gerekse avcı askerlerinin korunmasını sağlamak için mazgallara

ihtiyaç duyulurdu. Mazgallar en basit şekilde kum torbaları, tahta veya saçtan inşa edilebilirdi. Hücumu savuşturabilmek için siper üzerinden ateş edilmesi gerektiğinden dolayı siperi zayıflatan mazgalların avcı hendeklerinde sayısının çok olmaması temel kaidelerden birisiydi.

Birinci Dünya Savaşı'nda siper savaşının önemli bileşenlerinden birisi de avcı hattının önüne yerleştirilen çeşitli engellerdir. Engeller düşman kuvvetlerini geciktirmek veya durdurmak için kullanılırdı. Kazıklar, ağaç gövdeleri, dallar ve çitler çeşitli engeller arasında sayılabilirdi. Bununla birlikte en iyi engel tel örgüleri ile sağlanırdı. Tel örgüleri ve diğer engeller kaideten siperlerin 20 ile 30 metre ilerisinde oluşturulurdu. Bu şekilde topçunun bu engelleri tahrip etmek üzere harcayacağı fazla miktardaki cephanenin siperre etkisi az olurdu.

Siper inşası siper savaşının en önemli faaliyetlerinden birisidir. Her türlü basit siper inşası piyade sınıfı tarafından yürütülmesi gerekirdi. Yapılması daha zor çalışmalar için ise istihkâm sınıfı kullanılırdı. Siper inşasında çeşitli amaçlar için kum torbaları yoğun bir şekilde kullanılırdı. Kazma veya baltalı kazma ile kürek temel inşa aletleri arasındaydı.

Siper savaşının savaşlarda hâkim unsur olması Birinci Dünya Savaşı'nda söz konusu olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda siper savaşına yönelik en önemli değişiklik siper hatlarının organizasyonunda meydana gelmiştir.

Savaştan önceki sahra tahkimatı tek bir avcı hendeği ve buna bağlı bir setr hendeğinden ibaretti. Avcı hendekleriyle setr hendekleri birbirine irtibat hendekleriyle bağlanırdı. Setr hendeklerinde geriye doğru gerektiğinde muvasala hendekleri kazılırdı. Arazinin durumuna göre daha gerilerde istinat noktaları oluşturulurdu. Bir avcı hattının uzunluğu bir takım veya bölük asker kadar olurdu. Kesintisiz bir siper hattı sözü değildi. Bir piyade taburu için boydan boya parça parça avcı hendeklerinden yapılan tahkimata da tabur grubu denmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte İtilaf Kuvvetlerinin Avrupa'daki savaşın ilk neticesi tabur grupları halinde ayrı bulunan tahkimatın bitişik olarak yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

XAYnı zorunluluk Çanakkale'de daha ilk muharebelerde meydana gelmiştir. Bununla birlikte ikinci gelişme hem Çanakkale Cephesinde hem de Avrupa'da Batı Cephesinde sahra tahkimatının derinliğine doğru inşası olmuştur. Taarruz kuvvetlerinin sayıcı fazlalığı ve yoğun ateş gücü tek hat halinde olan avcı siperlerinin mukavemetini kırdığından dolayı bir avcı hendeğine iki üç avcı siper hattını ve birçok ek mevzilerin inşasını zorunlu kılmıştı.

Birinci Dünya Savaşıyla birlikte siper hatları birden fazla hat şeklinde inşa edilmeye başlandığı için tahkimatın en önemli unsurlarından birisi de hatlar arasında irtibatın sağlanması olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki siper sava-

şı anlayışına göre setr hendeği ile avcı hattı arasındaki bağlantı irtibat siperleri tarafından gerçekleştirilirdi. İrtibat siperlerinin ateş etmek için tasarlanan avcı siperlerinden farklı olarak ileri hatta cephan ve askerin intikalini sağlamak görevi vardı. Düşman ateşinden korunmak için irtibat siperleri zik-zak şeklinde inşa edilirdi. Bununla birlikte Çanakkale Muharebelerinde irtibat siperleri râh-ı mestur, takarrüp ve muvasala hendekleri isimleri ile tanımlanmıştır. Çanakkale Muharebelerindeki siper savaşının çok ayrıntılı bir tahkimat ve irtibatı geçerli kılması kavramsallaştırmanın savaşta zenginleşmesine yol açmıştır. Yoğun olarak kullanılan râh-ı mesturu standart bir irtibat siperinden ayıran en önemli unsur örtülü bir şekilde inşa edilmesidir. Çeşitli gizlenme ve korunma ihtiyaçlarına uygun olarak bu örtü; toprak bir tavan, yer altında inşa edilen bir galeri, tahta malzeme, ince dal ve yapraklar ve tel örgüler ile sağlanabilirdi. Çanakkale Muharebelerinde râh-ı mesturlarda avcı siperlerinde olduğu gibi ara siper inşası ve huruç kademeleri inşası da gerçekleştirilmiştir. Diğer irtibat siperi türü olan muvasala hendekleri için setr hendeklerinden geriye doğru irtibatı sağlayan hendek tanımlaması söz konusudur. Çanakkale harp ceridelerine göre de siper hatları arasındaki bağlantının bu hendenkten sağlandığı anlaşıyor. Râh-ı mesturların örtülü olarak inşa edilmesi açısından muvasala hendeklerinden farklı olduğu düşünülebilir. Üçüncü olarak ismi geçen takarrüp yolları ve hendekleri ise avcı hattının ilerisine düşmanın siper hattına yaklaşmak için inşa edilmiştir. Bununla birlikte I. Dünya Savaşı'ndan

sonra yayımlanan istihkâm kitaplarında da keskin çizgilerle bir ayırım söz konusu olmaması irtibat siperi üzeri olan bu kavram yoğunluğunun Çanakkale Muharebesi ile ilgili olduğunu düşündürmektedir.

Kaynakça

- Ali Mümtaz (Erkân-ı Harbiye Binbaşlarından). *Sahra İstihkâmatı*. Dersaadet: Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1328.
- Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri (08.05.1915-24.05.1915.). C.III, Ankara: Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri (20.05.1915-29.06.1915). C.IV. Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 2017.
- *Field Fortification: A Study of The Western Front in Europe 1914-1916 (Reprinted from the Infantry Journal 1917)*. Washington: The United States Infantry Association, 1917.
- *Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 27. Alay*. C.III, Haz. Murat Karataş ve B. Borlat. Ankara: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarih Alan Başkanlığı Yayınları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2020.
- İ. Hakkı (Harbiye Mektebi Sahil ve Kal'a Harbi Muallimi Kaimmakam). *Yeni Sahra İstihkâmat Ta'limnamemizin Ta'biye Nokta-i Nazarından Şerhi*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1341 (1925).
- İ. Hakkı (Harbiye Mektebi Sahil ve Kal'a Harbi Muallimi Kaimmakam). *Harb-i Umumiden Evvel, Harb-i Umumi Esnasında ve Hâl-i Hazırda Tahkimat Usulleri, (Mekteb-i Harbiye Konferanslarından)*. Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1341.
- Karataş, Murat. "Çanakkale Cephesi'nin Atardamarı: Râh-ı Mestur". Anafarta. 2021, Sayı:13; 39-50.
- *Mevzi Muharebeleri Hakkında Sınıf-ı Muhtelifeye Mahsus Ta'limnamedir*. Matbaa-i Askeriye, 1332 (1916).
- Murray, Nicholas. *The Rocky Road to the Great War: The Evolution of Trench Warfare to 1914*. Washington D.C.: Potomac Books (Epub), 2013.
- *Notes on Field Fortification (For Use of Student Officers, Army School of the Line 1916), prepared by The Army Field Engineer School, Fort Leavenworth: Army Service School Press, 1916*.
- Ömer Naili. *Fenn-i İstihkâmat-ı Hafife*. Mekteb-i Harbiye, 1278 (1861).
- Öz, Necdet. "Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Muharebelerinde Derinliğine Tertibat Anlayışı". Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi. 2023, C.XXI, Sayı 35; 39-73.
- *Piyade Ta'limnamesi*. İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1328 (1912).
- *Sahra İstihkâmatı Ta'limnamesi*. Dersaadet: Mühendishane-i Berri-i Osmani Matbaası, 1325 (1910), Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Harbiye (İ. HB.) 7/16.
- *Sahra Tahkimatına Dair Tecârib-i Harbiye*. İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1331 (1915).
- Yüzbaşı Şekib Ahmed. "Çanakkale'de Bir Mâni Vakası". Fen Kıt'atı Mecmuası. 1. Sene, Ağustos 1926, Sayı: 12; 9-14

Atıf

Öz, Necdet. "Siper", Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2025.

Necdet Öz, "Siper", Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2025.